

האמונה והבטחון לרמב"ן פרק א

...ושני הענינים האלה, שהן הבטחון והאמונה, הזכירם יחד בפסוק אחד כמו שכתוב "בטח בה" ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה²². הקדים להזהיר על הבטחון תחלה ואחר כך על המעשה הטוב, להודיע שהבטחון הוא שיבטח בו שיעזרהו לעשות מצותיו. ואלו אמר עשה טוב ובטח בה, הייתי אומר כי הבטחון הזה שהזהיר עליו הוא נאמר על שכר המעשה הטוב ולא על צרכי העוה"ז שהוא צריך אליהם לעזרהו ולסמכו, ר"ל הסבות והענינים המתקנים מעשה הטוב, על כן אמר בתחלה בטח בה, כלומר שיעזור ויסמוך אותו לעשות חפצו ומצותיו. ואח"כ אמר ועשה טוב כלומר רדוף אחר המצות והשתדל לעשות אותן, ואל תתרשל מלעשות הטוב מפני קוצר יכלתך, כי יסמוך אותך ויעזורך. זהו פירוש בטח בה' ועשה טוב. וזאת היא כוונתו בהקדימו צווי הבטחון לצווי המעשה הטוב.

וזוהו הפירוש טוב ממה שנאמר כי הבטחון הזה נאמר על שכר המעשה הטוב, שהרי אין הפרש בין הבוטח בו שיגמלהו טוב בשביל מצוה שעשה ובין הבוטח בו שיתן לו שאלתו בשביל תפלה שהתפלל לפניו בכל לבבו ובכל נפשו. ודבר זה מזכיר עון הוא, שכמו שאמרו רז"ל²³: "שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה וכו'". כלומר שמעיין בתפלתו ואומר שהתפלל תפלה שלמה, וראוי הוא שיתנו שאלתו מן השמים. וכבר הזכיר אנטיגנוס איש סוכו לתלמידיו: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס²⁴. כלומר כשתשמשו אותו אל יהי בטחונכם בו לקבל את השכר מיד, שאם כן אתם גורמין לנפשותיכם להזכיר לכם עונותיכם, כמו המעיין בתפלתו.

אבל הנותן סלע לצדקה בשביל שיחיה בנו או בשביל שיזכה לחיי העוה"ב²⁵, אינו בכלל הזה, כי מתחלה כשעשה המצוה הזאת שיש רשות בידו למעט בה או להרבות ועשאה לשם כך, אינו דומה לאוכל מצה בערב הפסח ולקונה לולב לעצמו ולשומר שבת, וכיוצא באלו שעליהם אמר הכתוב בטח בה' ועשה טוב.

ועוד שאי אפשר לפרש בשום פנים "בטח בה" על שכר של מצוה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, לפי שעדיין לא הזהירו על המעשה ואיך יזהירונו לבטוח בו שיגמלהו טוב? ואחר שהזכיר הבטחון שהוא העלול, הזכיר האמונה שהיא העלה, ואמר: שכן ארץ ורעה אמונה.

עוד אמר בטח בה' ועשה טוב, כלומר אעפ"י שאין בידך מעשים ותדע בעצמך שאתה רשע, עם כל זה בטח בה' כי הוא בעל רחמים וירחם עליך, כמו שנאמר ורחמיו על כל

מעשיו26, ר"ל צדיקים ורשעים.

ואמר27: בשעה שבן אדם מצטער שכינה מה28 אומרת קלני מראשי קלני מזרועי. ע"כ אמר בתחלה בטח בה', כלומר בין שתהיה צדיק בין שתהיה רשע בטח בה'. ואח"כ אמר ועשה טוב, כלומר אעפ"י שהוא רחום וחנון, אל יבטיחך יצרך שלא תראה רע, כי השי"ת מאריך רוחיה וגבי דיליה. ואם ימחול לך פעם א' וב' וג' כמו שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר29, אחר כך יפרע ממך. ועל כן כשתראה שהוא מרחם עליך וממלא משאלותיך אזי תהיה צריך לעשות טוב.

ואח"כ אמר שכן ארץ, כלומר אולי יעלה על דעתך באמרי "עשה טוב" שתניח מלאכתך ועסקיך שאתה עוסק ומתפרנס בהן, ותהיה מתירא שלא תמות ברעב, על כן אמר "שכן ארץ", רוצה לומר עם כל זה שתעשה תשובה ותרדוף אחרי המצות אל תניח חיי גופך, טוב שתאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך30. וזהו דעת רבי ישמעאל כמו שמצינו בפרק כיצד מברכין31: תנו רבנן ואספת דגנך32, הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה כו' תורה מה תהא עליה. אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם33. ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן, שנאמר ואספת דגנך, ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידך שנאמר ועבדת את אויביך34. אמר אביי הרבה עשו כו' ישמעאל וכו'.

ואח"כ אומר ורעה אמונה, שמא תאמר בשעה שאתעסק במלאכתי הריני בטל מתורה ועוסק בדבר הרשות, על כן אמר "ורעה אמונה", כלומר התחזק והשמר שיהיו כל מעשיך באמונה ותמצא שלא תהיה בטל מן הטוב אפילו שעה אחת.

ומלת "רעה" לשני הפירושים מלשון ואהבת לרעך כמוך35. והוא צווי, כלומר התחבר עם האמונה העליונה או החכמה העליונה ששמה כשמה, והדבק בה למה שהיא כוללת כל תרי"ג מצות כמו שאמר36: בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר וצדיק באמונתו יחיה37. ובמקום אחר אומר: החכמה תחיה בעליה38. נמצאת אומר האמונה היא החכמה והחכמה היא האמונה, והיא סביבותיו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך39. ואומר באמונתך ענני בצדקתך40, כאלו משביעו. כך שמעתי מפי החסיד ר' יצחק בן הרב הגדול ר' אברהם41 זצ"ל שאמר משום אביו.

ואמר הנביא בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים42, הזכיר השם תחלה ואח"כ אמר עדי עד, המורה דבר שאין לו סוף, לומר לך כי "עדי עד" שבח הוא לשם, כמו כי ה' עליון נורא. וכן זה בטחו בה' עדי עד כלומר נצחי וקיים עד אין סוף, כאלו אמר: בה' אמונה אומן43.

ואח"כ אמר כי ביה ה' צור עולמים, כלומר מיוחד צור עולמים בכל מדה ומדה שיש לו, הן במדת הדין הנרמזת בהרבה מקומות בשם יה, כמו שנאמר יסר יסרני יה44. כי יד על

כס יה45. אם עונות תשמר יה46. וזה שאמרו בבראשית רבה47: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו48, ה' אינו אומר אלא יה, כמי שעומד לפני הדין והדיין דן אותו49. וכן במדת רחמים שהוא השם הנכבד בן ד' אותיות מיוחד הוא בכולם, וכולם מיוחדים בו. זהו כי ביה ה' צור עולמים.

1. אבות ב, ה'. 2. תהלים לז, כה. 3. הלל, יומא לה, ב: כלום עני היית יותר מהלל. – ר' חנינא בן דוסא, תענית כה, א: ורחב"ד מהיכץ הווי ליה עזים והא עני הוה. 4. בראשית כח, טו. 5. שם לב, ח. 6. שם, שם. 7. ברכות ד, א. 8. תהלים קיב, ז. 9. שם נו, יב. 10. בראשית לב, ז. 11. שם לז, לה. 12. שם כח, טו. 13. שם לב, ט. 14. במדבר רבה טז, יד (בשנוי לשון). 15. במדבר יד, יב. 16. בראשית לב, ח. 17. שם יב. 18. שם יג. – כעפר הארץ, צ"ל כחול הים. 19. ויקרא כה, כה. 20. לשון רש"י שם. 21. מלכים – ב ד, ב. 22. תהלים לז, ג. – מן ענין זה עד "נמצאת אומר האמונה היא החכמה" נעתק בספר כד הקמח לרבינו בחיי, בשינוי לשון וסדר ובהרחבת ביאורים (וגם חלק ראשון של פרק זה נעתק מעט), והבאנו את דבריו בביאורים, ע"ש. 23. ברכות נה, א. ועייין ראש השנה טז, ב, תוס' ד"ה ועיון תפלה. 24. אבות א, ג. 25. ראש השנה ד, א. 26. תהלים קמה, ט. 27. סנהדרין מו, א. 28. שבן אדם מצטער שכינה מה אומרת, שם: שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת. 29. איוב לג, כט. 30. קהלת ז, יח: טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח את ירך. 31. ברכות לה, ב. 32. דברים יא, יד. 33. ישעי' סא, ה. 34. דברים כח, מח. 35. ויקרא יט, יח. 36. מכות כד, א. 37. חבקוק ב, ד. 38. קהלת ז, יב. 39. תהלים פט, ט. 40. שם קמג, א. 41. עיין מבוא. 42. ישעי' כו, ד. 43. שם כה, א. 44. תהלים קיח, יח. 45. שמות יז, טז. 46. תהלים קל, ג. 47. בראשית רבה צב, א. 48. תהלים צד, יב. 49. כמי שעומד לפני הדין והדיין דן אותו, שם: כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר יה יה די די.